ZNIČENIE KRÁĽOVSTVA UHORSKÉHO

Juraj Sriemsky

Epistola de perdicione regni Hungarorum

1484 – 1543

Georgius Sirmiensis

EGO GEORGIUS SIRMIENSIS capellanus Ludovici Regis et Joannis in regione Budensi plus quam viginti annis residenciam habui; nunc quidem intendo aliquam epistolam exarare de perdicione regni Hungarorum secundum posse meo. Ergo tende in adiutorium meum cum gracia Deus altissime ad intellectum intencionis mei, ad aliquam historiam precipue de Principibus ac de Prelatis Hungarorum per qua dulcis patria me genuerat, de qua die noctuque lamentabor; quin ab infancia mea sepe interdum diuinabam perdicionem patrie mei predicti coram Regibus et Principibus, demum inter nobiles et ignobiles. Eciam me delirum agitat, ut simul coetaneis meis vaticinisque de quibus post hec infra scripturis intelliget vestra dileccio, ut etc.

CAPITULUM I.

Anno D. 1484. tempore Regis Mathie. Et habebat fratrem vnum, id est auunculum nomine Michaelem Zilagi. Iste vir erat strenuus et duos germanos habebat, videlicet Mathiam et Ladislaum Hunyadi, qui erant filii Joannis waywode de Hunad. Et cum matre eorum frater nominabatur Michael Scilagi; et tenebat famosissimam arcem Nandor-Albam. Et iuuenem tenebat Mathiam Coruinum Rex Bohemorum in arce Praga. Et Rex eodem tempore quidam Ladislaus Alemanorum genere tenebat gubernaculum regnum Hungarie. Qui Palatinus Nicolaus de Zerem

Wilak constituebat eum in Regem, predictum Ladislaum cum suis partibus. Iste Ladislaus habebat vnum fratrem Alemanum nomine Cylling Ispan *), et ductus erat in simul cum eo ad Hungariam. Iste Nicolaus palatinus in vna congregatione Hungari elegerunt in banatum officilem ad Nandor-Albam arcem, ut fideliter ageret contra Izmaeliticos **), et juxta socium Ladislaum Hunyad, quia jam in vicem gubernarent arcem predictam Nandor-Albam. Sed palatinus Nicolaus nequaquam volebat Ladislaum Huniad. Michael Scilagi erat astutus et strenuus, ne penitus foret solus iste Cyllingh Ispan possidere arcem nobilissimam, quam metuebat a Germanis et ab Agarena ***) gente. Michael quidem discesserat ad domum Transilwaniam.

1.|v. CAPITULUM II.

Quomodo dissensionem habuerunt inter se magnam ad mortem.

Quanquam prius Michael Scilagi germanum suum Ladislaum in arce Alba valde consulebat et animabat studiose, ageret et vigilaret ac sobrius esset, vt ne esset delusus. Et famosissimos fortes milites Hungaros Sciticos segregauerat ad arcem janue Nandor-Albe, intus et extra ad duas portas collocauerat milites, et quilibet pollicitus cum juramento foret fidelis. Cylling Ispan Alemanus, cumque vidisset Hungaros, quod primi essent, et ipse cum comitiua sua esset summa, in mense Julii in die Martis in palacio ver-

*) Gróf Cillei Ulrik.
**) Értetnek a törökök.
***) Ismét a törökök értetnek.

JURAJ SRIEMSKY A JEHO KRONIKA

Kronika Juraja Sriemskeho predstavuje ojedinelý a u nás málo známy historický prameň. Je to jedno z prvých diel uhorskej historickej spisby, ktoré je napísané formou pamätí. Pôvodný latinský názov znie *Epistola de perditione regni Hungariae* (List o zničení kráľovstva Uhorského). Autor opísal dramatické obdobie postupného úpadku kráľovstva, ktoré vyvrcholilo obsadením Budína Turkami v roku 1541 a následným rozpadom krajiny na tri časti. Západná a severná časť krajiny vrátane dnešného územia Slovenska zostala pod kontrolou habsburských panovníkov a zachovala si názov, spoločenské zriadenie aj tradície uhorského štátu. Stred a juh zaujali na poldruha storočia Turci a na východe sa postupne sformovalo Sedmohradské kniežatstvo, čiastočne závislé od tureckých sultánov. Významná stredoeurópska mocnosť s rozlohou viac ako 350-tisíc kilometrov štvorcových sa scvrkla a fakticky zanikla, čo vzhľadom na trvalú prítomnosť Turkov negatívne ovplyvnilo nasledujúci politický, hospodársky aj kultúrny vývoj strednej aj východnej Európy. Juraj Sriemsky žil v tejto pohnutej dobe a v kronike zanechal svoje svedectvo o udalostiach a osobnostiach, ktoré sa podieľali na úpadku Uhorska a jeho zničení.

Väčšinu údajov o pôvode a živote autora kroniky sa dozvedáme z toho, čo sám uviedol. Presný rok jeho narodenia nie je známy, no Sriemskeho poznámka, že v roku 1507 na pohrebe maloletej Alžbety, dcéry Jána Korvína, spieval vo farskom kostole žalmy, naznačuje, že v uvedenom roku mal asi 15-17 rokov. Na základe tejto zmienky sa všeobecne predpokladá, že sa pravdepodobne narodil krátko po roku 1490. Jeho rodiskom bolo dnešné srbské mesto Sriemska Kamenica, vtedy ležiace na juhu Uhorska v niekdajšej Sriemskej stolici. Sriem bol Jurajovým rodným krajom a na stránkach kroniky sa o ňom častejšie zmieňuje ako o Sriemskom ostrove (Insula Sirmiensis), keďže na juhu ho ohraničovala rieka Sáva a na severe mohutný tok Dunaja. Podľa tohto starého názvu celej oblasti, ktorý siaha až do antických dôb, si ku krstnému menu Juraj pripojil prímeno Sirmiensi, teda Sriemsky.

Jeho otec nebol aristokrat a ani nepatril k šľachtickému stavu, čo naznačuje aj osvojené priezvisko kronikára. Otec bol v službách Jána Korvína, nemanželského syna kráľa Mateja I. Korvína, ktorý mal na juhu krajiny a v Chorvátsku rozsiahle majetky. Kráľ Matej však nedokázal zabezpečiť synovi uhorskú korunu, a tak ho bezohľadní uhorskí magnáti postupne zbavili majetkov. Juraj Sriemsky prišiel na svet v čase, keď južné hranice Uhorska už viac ako polstoročie ohrozovala expandujúca Osmanská ríša. Vyrastal v katolíckej rodine, no v jeho rodisku, ako i v celom Srieme bolo najmä medzi srbským obyvateľstvom rozšírené aj grécke ortodoxné náboženstvo. Aj v období, keď sa u nás šírila reformácia, zostal verný rímskokato-

lickej cirkvi a o protestantoch sa často zmieňuje s opovrhnutím. Oveľa viac pochopenia má pre ortodoxných veriacich, s ktorými prichádzal do styku už v rodisku a dokonca i pre mohamedánov. Z domu ovládal maďarčinu a aj srbochorvátsky dialekt, aký sa aj dodnes v Srieme používa. Sriemskeho znalosť srbského jazyka potvrdzujú zmienky v kronike, kde sám uvádza, ako sa dobre dohovoril s tureckými obchodníkmi ovládajúcimi srbský jazyk, dokonca sa mu ušla aj pochvala od srbských vojakov za jeho znalosť srbčiny.

Vyššie vzdelanie získal na cirkevnej škole v mestečku Gyula v Békešskej stolici, kde dominovalo maďarsky hovoriace obyvateľstvo. Na školách vyššieho typu sa vyučovalo po latinsky. V tých časoch latinčina predstavovala hlavný komunikačný prostriedok vzdelaných vrstiev, preto svoje rozprávanie napísal po latinsky tak ako ďalší uhorskí kronikári.

Aj životné osudy Juraja Sriemskeho môžeme vo väčšej miere rekonštruovať z kroniky, ktorá je jeho jediným známym dielom. Keď bol vysvätený za kňaza, zachvátilo Uhorsko sedliacke povstanie Juraja Dózu. Hlavné boje ozbrojených sedliakov, ktorých začali nazývať križiaci, so šľachtickými a kráľovskými vojskami prebiehali najmä na juhu krajiny, kde sa vtedy Juraj Sriemsky trvalo zdržiaval. Preto udalosti takzvanej sedliackej vojny rezonujú v jeho kronike. Po upokojení pomerov účinkoval Sriemsky ako kaplán u veľkovaradínskeho biskupa Františka Peréniho. V roku 1520 už bol na kráľovskom dvore v Budíne, kde síce nominálne panoval uhorský a český kráľ Ľudovít II. Jagelovský, ale vzhľadom na vek – mal iba 14 rokov – mali hlavné slovo členovia regentskej rady a vplyvní aristokrati. Tu bol svedkom vnútorných zápasov a intríg rôznych magnátskych skupín, usilujúcich sa získať čo najväčší podiel na moci, čo ovplyvnilo jeho názory na vysokú šľachtu, o ktorej sa v kronike často kriticky zmieňuje.

V roku 1521 pôsobí ako kaplán u Ondreja Bátoriho, veliteľa nasadistov, teda ozbrojených lodníkov ochraňujúcich strategickú dunajskú vodnú cestu. Potom sa opäť zdržiaval v rodnom Srieme v službách iného popredného veľmoža Jakuba Bánfiho. Bol svedkom pohnutých udalostí roka 1522, keď sa Turkom podarilo dobyť kľúčové pevnosti Belehrad a Šabac, chrániace juh Uhorska. To, čo videl, zažil alebo i počul, neskôr zaznamenal vo svojej kronike. Po návrate do Budína istý čas pôsobil vo funkcii kaplána na kráľovskom dvore. Osobne zažil dôležité udalosti zdokumentované v kronike, ako bol napríklad príchod Márie Habsburskej, manželky kráľa Ľudovíta II., aj s jej prevažne nemeckými dvoranmi do Budína. Zmienil sa aj o napätí, ba veľkej nevraživosti, aká panovala medzi domácimi uhorskými šľachticmi a Nemcami, ktorých vplyv na panovníka vzrástol. Pobyt na kráľovskom dvore zabezpečil Sriemskemu úspešné pokračovanie v cirkevnej kariére. V rokoch 1523 – 1526 pôsobil medzi kanonikmi v meste Arad, ale ešte pred osudnou moháčskou bitkou bol opäť na budínskom dvore, kde so znepokojením sledoval, ako

JA, JURAJ SRIEMSKY,

kaplán kráľa Ľudovíta[1] a Jána[2], som viac ako dvadsať rokov pobýval v okolí Budína. Teraz sa však pokúšam napísať úvahu o zničení Uhorského kráľovstva podľa svojich možností. A tak teda, najvyšší Bože, príď mi láskavo na pomoc už pri predstave tohto môjho úmyslu, a to predovšetkým pri dejinách vládcov a popredných mužov Uhorska, veď vďaka nim ma sladká vlasť zrodila. Nad nimi budem nariekať vo dne v noci. Ba dokonca už od svojho útleho veku som mal často predtuchu o zničení vlasti, čo som predniesol v prítomnosti kráľov a kniežat, napokon aj medzi urodzenými a neurodzenými osobami. A zároveň sa ma zmocňuje úzkosť, aby vaša láska porozumela mojim domnienkam, o ktorých budem písať nižšie...

---

1 Ľudovít II. Jagelovský (vládnuci v rokoch 1516 – 1526)

2 Ján Zápoľský (vládnuci v rokoch 1526 – 1540)

1. KAPITOLA

MICHAL SILÁDI A DVAJA JEHO SYNOVCI. ULRICH CELJSKÝ.

Za vlády kráľa Mateja v roku Pána 1484. Matej mal strýka Michala Siládiho, ktorý bol bratom jeho matky[3]. Tento muž bol udatný a jeho dvaja synovci, menovite Matej a Ladislav Huňady, boli synmi vojvodu Jána Huňadyho. Michal zdieľal rovnaké meno ako ich matka, a to Siládi, a obýval veľmi známy kráľovský hrad srbský Belehrad. Ako mladíka zadržiaval Mateja Korvína český kráľ na Pražskom hrade. A kráľ, v tom čase istý Ladislav[4], pôvodom Nemec, mal v moci Uhorské kráľovstvo. Uvedeného Ladislava s podporou jeho prívržencov ustanovil za kráľa palatín Mikuláš Ujlaki[5]. Tento Ladislav mal jedného nemeckého strýka menom Ulrich Celjský[6] a spolu s ním prišiel do Uhorska. Na jednom sneme Uhri zvolili za belehradského bána Ulricha Celjského, aby spolu s Mikulášom Ujlakim verne bránili Belehrad proti Izmaelitom[7] po boku Ladislava Huňadyho, pretože spoločne spravovali aj zmienený Belehrad. Ale palatín Mikuláš nechcel pristúpiť na spoločné spravovanie hradu, lebo mal s Ladislavom Huňadym nezhody. Michal Siládi bol proti tomu, aby spomínaný Ulrich Celjský sám ovládal majestátny hrad, pretože sa obával Nemcov a Turkov[8]. Michal však odišiel domov do Sedmohradska.

3 Matkou Ladislava a Mateja Huňadyho bola Alžbeta Siládiová.

4 Ide o rakúskeho arcivojvodu, uhorského a českého kráľa Ladislava Pohrobka (1440 – 1457), ktorý bol synom Albrechta Habsburského a Alžbety Luxemburskej, dcéry cisára a kráľa Žigmunda.

5 Mikuláš Ujlaki/Nikola Iločki (1410 – 1477), chorvátsko-uhorský veľmož, bán Mačvy, neskôr sedmohradský vojvoda, od roku 1471 kráľ severnej Bosny; majiteľ 16 hradov a panstiev so 400 dedinami, medzi nimi napr. Hlohovca a Tematína. Ako jeden z najmocnejších aristokratov svojej doby presadil, aby uhorský snem prijal za kráľa Ladislava Pohrobka. Juraj Sriemsky ho mylne nazýva palatínom, no túto hodnosť nikdy nemal.

6 Ulrich Celjský (1406 – 1456), vplyvný aristokrat slovinsko-nemeckého pôvodu s rozsiahlymi majetkami v Uhorsku aj rakúskych krajinách; tútor a podporovateľ kráľa Ladislava V. Pohrobka, s ktorým bol aj v príbuzenskom pomere. Mal vleklé spory s Huňadyovcami, čo bolo aj príčinou jeho smrti. Kronikár ho nazýva Ciling.

7 Izmaeliti boli príslušníci moslimskej sekty, ktorá sa oddelila od šiitov v 8. stor. po Kr. (podľa Izmaela, pokladaného jeho stúpencami za siedmeho imáma). Tu rozumej Turci.

8 V latinskom texte je použitý výraz Agaréni, ide o biblický kmeň údajne sídliaci na Blízkom východe, týmto slovom sa však označovali aj Turci.

2. KAPITOLA

VEĽKÝ SPOR MALI MEDZI SEBOU AŽ DO SMRTI

Už predtým Michal Siládi spolu s radcami podporoval svojho synovca Ladislava v Belehrade a snažil sa ho povzbudiť, aby konal s rozvahou a dával si pozor na podvodníkov. A vyčlenil najudatnejších a najznámejších uhorských bojovníkov, aby strážili brány Belehradu a postavil ich k obom bránam, a každý na znak vernosti zložil prísahu. Gróf Ulrich Celjský videl, že tam Uhri boli skôr ako Nemci. On sám pobýval so svojou družinou jeden utorok mesiaca júla v paláci, ktorý je obrátený smerom k Uhorsku (teda na sever) a susedí s Vízvárom[9], kde zvykol často obedovať a večerať. Keďže on nevelil uhorským vojakom a nemal kľúč od brány, rozhodol sa zabiť Ladislava Huňadyho. Pozval Ladislava k sebe na rozhovor. Keď k nemu prišiel so svojím zbrojnošom, začali hrať kocky. V hre Ladislav zvíťazil nad Nemcom Ulrichom Celjským, ktorý sa vo svojej pýche veľmi rozzúril. No Ladislav bol muž veľkej sily. Vchod paláca bol uzatvorený závorou, aby nikto nemohol ani vstúpiť, ani vyjsť. Nemec zaraz vytasil z pošvy svoj meč zahnutý podľa nemeckého zvyku. Potom Ulrich Celjský s vervou prenasledoval Ladislava uhorského po všetkých kútoch paláca. V strede miestnosti stála socha vyrezaná z dreva, ktorá poslúžila obom na ochranu, keď bežali popri nej; túto sochu zasiahol ohnutý meč. Ladislav Huňady ustupoval, pretože jeho krátky meč sa otupil od rán súpera popritom, ako sa bránil. Bol tam aj drevený stôl. Ladislav Huňady, aby si chránil hlavu, ho použil ako štít. A videl som zasiahnutú sochu aj stôl. Nakoniec páža počulo z vonkajšej strany dverí, že jeho pán Ladislav volá o pomoc. Nato Ladislavovo páža bežalo k dverám strážnice. Tam bol uhorský stotník menom Šimon Nagy. „Ulrich Celjský chce zabiť môjho pána," povedalo páža. „Už je to nejaký čas, čo medzi sebou bojujú." Len čo to uhorskí vojaci začuli, rozbehli sa k dverám. Keď sa však nemohli dostať dnu, rýchlo zobrali brvno a vyvalili dvere. Tam schytili Ulricha Celjského za vlasy a odzadu mu odsekli hlavu. Krv sa rozliala po dlážke palácovej miestnosti. A odvtedy až do dnešného dňa je tam krv viditeľná; o mnoho rokov neskôr som to ja, Juraj, videl. Hlavu vyhodili z paláca cez okno obrátené k Vízváru. Toto sa stalo v jeden utorok mesiaca augusta[10]. Niektorých sluhov z nemeckého sprievodu usmrtili, bojaschopnejších ušetrili a tak ďalej.

9 Vízvár, vodný hrad, maď. názov časti Belehradu

10 Tu sa Sriemsky splietol v časovom údaji (v skoršom texte spomína júl), keďže udalosti opisuje z rozprávania.